

Sociální chování a jednání, sociální vztahy

(výchozí pracovní teze)

Georg Simmel: Sociologie je věda o společenských vztazích

Max Weber: Sociologie je věda o sociálním jednání. Je „**chápací sociologií**“ se snaží pochopit smysl, který s jednáním spojuje jeho aktér. Kládí důraz na racionální stránku v jednání

Chování a jednání představují základní stavební kameny společenských vztahů

Chování - souhrn aktivit jedince viditelných z vnějšku, které jsou více nebo méně diferencovanou reakcí na vnitřní nebo vnější podněty

Jednání je vědomá, k cíli zaměřená činnost, která zahrnuje vědomé uvážení a je v podstatě řešením určitého úkolu

Právo spojuje typicky právní následky s jednáním (právní úkon, zaviněné jednání - volní a intelektuální složka)

Psychologové ale upozorňují, že až 80 % lidských aktivit vychází z oblasti pod úrovní vědomí (názor i psychoanalýzy)

Přívlastek „**sociální**“ neboli „**společenské**“ jednání vyjadřuje, že:

- chování má určitý význam pro jiné sociální subjekty
- jedinec bere v úvahu existenci jiných sociálních subjektů přítomných bezprostředně nebo zprostředkovaně, tj. zastoupených materiální nebo duchovní kulturou

Další přívlastky:

- **prosociální** - usiluje o vytvoření sociálně žádoucích vztahů a situací
- **antisociální** - opak prosociálního, směřuje proti jedincům a celku
- **asociální** - nedbá sociálních ohledů a potřeb jiných
- **sociální** - vyjadřuje společenské poslání
- **altruistické** - nezištná pomoc jiným

sociální jednání - souhrn činností směřujících k vyvolání změněného chování, postojů nebo snah jednotlivců či skupin k uspokojení potřeb, přání nebo zájmů jednajících subjektů (am. sociolog Florian Znaniecki)

Úrovně sociální vazby:

- Setkávání v prostoru – setkávání se se vzájemnou percepcí
- psychická vazba – navození pocitů, zájmu o druhé (např. sympatie, antipatie, mizí indiferentní vztah)
- Sociální kontakt – nesystematický, spojený s výměnou hodnot (materiálních nebo duchovních)
- Společenský vztah – dlouhodobější stav vzájemné interakce

Společenský vztah lze charakterizovat jako:

- stav vzájemné závislosti a ovlivňování sociálních subjektů
- vůči sobě směřující a tím orientované chování více osob (Max Weber)

Prostřednictvím společenských vztahů sociální subjekty participují na životě společnosti.

Společenský vztah je vytvořený systém vzájemného ovlivňování, jehož **základními prvky** jsou:

- účastníci vztahu
- vzájemná vazba - nějaká hodnota, na níž je vztah vybudován
- Povinnosti, práva a závazky - normativní očekávání, jež vztah garantují

Úrovně společenských vztahů:

- **mikrosociální** - mezi jedinci navzájem, jedinci a skupinou
- **mezosociální** - vztahy mezi skupinami a organizacemi
- **makrosociální** - na celospolečenské úrovni mezi velkými společenskými skupinami (např. politickými stranami)
-

Společenské vztahy, které jsou **upravovány právními normami** se stávají zároveň **právními vztahy**, jimiž se však společenský vztah nevyčerpává

Právní vztahy představují jenom jejich **základní právní rámec** a **normativní páteř** společenských vztahů - práva a povinnosti účastníků

Poskytují **základní schémata řešení** situací s důrazem na **racionální stránky** chování (racionální svatba s manželskou smlouvou) a **formální hlediska** (stejná měřítko na nerovné partnery)

Apel na právní stránku ale vztahy neurovná, naopak rozdmýchá vášně
Společenský vztah představuje relativně uzavřený celek, jakýsi autopoeitický systém

Chování aktérů ve společenských vztazích je určováno:

- psychickými momenty – zvl. osobnostními charakteristikami, motivy jednání
- převažujícími tendencemi interpersonálního jednání:
 - pohyb k lidem
 - pohyb proti lidem
 - pohyb od lidí
- sociálními momenty, zejména:
 - tlakem sociálních regulativů
 - aktuální sociální situací
 - začleněním jedince do sociálních struktur a sítí

Začlenění jedince do sociálních struktur a sítí:

- do **malých sociálních skupin**, v nichž zastává sociální pozice a role. Člověk je a existuje svými rolemi a ve svých rolích
- v **širších společenstvích** a pospolitostech - člen vesnické komunity, národa, politické strany, sociálního hnutí apod.
- jako nositele univerzalizovaných **zobecněných sociálních rolí** - např. role studenta, muže, teagera, učitele, advokáta

Sociální začlenění se aktivuje podle aktuálních sociálních kontextů, v nichž se člověk nachází

Každý člověk má mnoho tváří

Společenský vztah probíhá současně **ve třech oblastech** (dimenzích):

- v oblasti **perceptivní** (sociální percepce) - aktéři ve společenském vztahu neustále vnímají vývoj vztahu
- v oblasti **komunikativní** (sociální komunikace) - mezi aktéry se realizuje neustálá výměna informací
- v oblasti **interaktivní** (sociální interakce) - mezi aktéry dochází k neustálé výměně podnětů a reakcí na ně

SOCIÁLNÍ PERCEPCE (kognice)

Ve společenském vztahu zúčastnění aktéři neustále vnímají:

- ostatní aktéry
- sami sebe (své pocity, obraz sebe apod.)
- sociální situaci, ve které se nacházejí a kam tato spěje

Jde o sociálně psychologický proces, jehož výsledek je podmíněn:

- sociálně psychologickou erudicí (SQ + EQ)
- sociokulturními okolnostmi percepce
- aktuálním psychickým stavem a sociálním postavením (rozvod, rozčilení, dopravní nehoda; nezaměstnaný, důchodce)

Poznávat lidi je obtížnější než poznávat věci

Percepce je podmíněna dostupností a kvalitou informací

Tři zdroje informací:

- na základě vlastní zkušenosti (sám divákem)
- zkušenosti zprostředkované od jiných lidí (zkušenost je ale často nesdělitelná)
- informace přímo od vnímaného člověka nebo od aktérů vnímané situace

Základní mechanismy sociální percepce:

- identifikace - z vnějších projevů **identifikuji** vlastnosti vnímaného jedince,
- asociace - z určitého jednání **asociuji** na vlastnosti jedince,
- empatie - **vcítění** se do situace jiného,
- recipatie - charakterizují si vyvolávané pocity a ptám se proč jsou takové.

Sociální percepce - vytváření si obrazu druhého člověka

Dvě poznávací **operace**:

- nejprve **selekce** – výběr z dílčích podnětů
- potom **interference** (skládání, provázání obrazu)

Subjektivita percepce v důsledku chyb:

- Autoprojekce - dotváření obrazu projekcí svých zejména záporných vlastností nebo nedostatků
- Haló-efekt - jednostranné zobecnění určité výrazné vlastnosti (zvl. výřečnosti, oblečení či vzhledu) nebo prvního dojmu

- Sociální a individuální stereotypy hodnocení - vnímání a hodnocení na základě zavedených, často zkreslených a předsudečných schémat vnímání a hodnocení, např. národů, ras, vlastností apod.
- fekt mírnosti a shovívavosti - člověka, který je mi sympatický, hodnotím mírně a shovívavě a nabývám přesvědčení, že se mi podobá

Sociální komunikace – výměna informací v sociálních vztazích

Nabývá na významu, neboť se jejím prostřednictvím realizují převážně i sociální percepce a sociální interakce

Oproti zvířatům má lidská komunikace symbolický charakter

Znak je prostředek komunikace, je to smyslově vnímatelný jev označující obecně určitý objekt a ztělesňující jeho význam

Symbol je znak znamenající něco více než co přímo vyjadřuje (např. slovo strom)

Dle použitých znaků dělíme komunikaci na:

- **Verbální** – mluvenou a psanou
- **neverbální** - mimika, gestika, haptika, řeč těla, oční kontakt, piktogramy
- **uměleckou**

Porozumění z běžné řeči:

- 7 % ze slov
- 55 % z neverbální komunikace
- 38 % z metakomunikace

Subjekty komunikace:

- komunikátor (sdělovatel)
- komunikant (příjemce)

Základní Laswellovo schéma komunikace:

- **kdo**
- **sděluje co**
- **komu**
- **jak**
- **s jakým efektem**

Významnými doprovodnými prvky komunikace jsou:

- **Situace komunikace** – podmínky fyzikální, psychické a sociokulturní
- **Metakomunikace** – metasignalizace o skutečných záměrech a názorech

Metakomunikace je neúmyslná nebo úmyslná (zastírá nebo předstírá)

Formy metakomunikace:

- **u verbální** – parajazyk v podobě intonace, výšky hlasu, síly hlasu, tempa řeči, plynulosti řeči, neartikulovaných zvuků, parazitních slov

- **u neverbální** – bledost obličeje, toporné držení těla

Komunikace často směřuje pouze ke **sdílení pocitů** (small talk), umění sdělovat se (A. Moravia)

Verbální komunikace – rozdíl významu a smyslu

Komunikace ohrožena:

- Stejně skutečnosti vyjádřené rozdílnými znaky (žargon)
- Tytéž znaky interpretovány různě, a to znakům přiřazen:
 - odlišný význam (slovo má více významů)
 - odlišný smysl: a) slovo je jinak chápáno (svoboda)
 - b) slovo je spojeno s jiným kontextem (vtip)

Sémantika – věda o významech

Diskurs – argumentativní vědecká rozprava

Diskursivní universum – sémantický prostor, ve kterém znakům přiřazovány stejné významy (G. Mead)

Právní komunikace

Právní normy jsou zdrojem informací

Právní informace zahrnují především:

- okruhy dovoleného a zakázaného chování
- způsob jednání státních orgánů
- podklady pro interpretaci práva
- informace o realizaci práva (jak právo funguje)

Přenos právních informací:

- přímo
- nepřímě
- mimoprávně

Na přenos právních informací mají velký vliv:

- interpretátoři – osoby odborně znalé
- názoroví vůdcové – faktický neformální osobní vliv
- masmédiá – informace hromadně a jednosměrně

Právní komunikace ovlivňuje právní vědomí a to:

- adaptací
- pozitivací
- přenášením obsahu

Efektivnost právní komunikace ovlivňují faktory objektivní a subjektivní

Efekty právní komunikace:

- informační
- motivační
- akční

Sociální interakce

jádro, smysl společenských vztahů

Teorie sociální interakce - vyjadřuje názor, že sociální interakce konstituuje sociální život

Sociální interakci lze studovat: a) obsahově
b) formálně

Z hlediska formy lze rozlišit podle cílů a způsobu jejich dosahování:

- spolupráci
- soutěžení
- výměnu činností (sociální směnu)
- konflikt

Vliv sociální interakce na společenské vztahy: a) stmelovací
b) rozdělovací (disjunktivní)

Zaměření sociální interakce: a) instrumentální
b) expresivní (sdílení pocitů)

Mechanismus volby řešení – **teorie her** (game theory)
k maximalizaci „výhry“

Typ nulové hry – s nulovým součtem ve výsledku, vydělá jeden
Typ nenulové hry – vydělají či prodělají všichni

Složitost řešení ukazuje **věžňovo dilema**. Nabídka spolupachatelům:

- kdo druhého udá, dostane odměnu
- koho druhý udá, stráví deset let ve vězení
- pokud se oba zločinci udají vzájemně, dostane každý z nich pět let
- pokud ani jeden nepromluví, budou oba osvobozeni.

Existuje v zásadě jedno nekooperativní řešení

Vliv sociální interakce na společenské vztahy: a) stmelovací
b) rozdělovací (disjunktivní)

Zaměření sociální interakce: a) instrumentální
b) expresivní (sdílení pocitů)

Sociální interakcionismus – soc. interakce základem sociálního řádu a sociální kontroly

Vývoj pohledu na sociální interakci:

- Immanuel Kant – interakcí je i interakce sama se sebou (kategorický imperativ)
- Ekonomové – rozpracovali dyadickou interakci (A. Smith)
- Georg Simmel – „Jak je interakce společensky možná ? „Jako souhrn vztahů mezi sociálně generalizovanými osobami“
- Max Weber – je třeba porozumět významu a smyslu, který jedinec přikládá svému jednání
- Pitirim Sorokin - položil důraz na hodnotu a normy v interakci
- Talcott Parsons – vztáhl interakci k sociální realitě (systémové pojetí)

Interpretace reality - interpretativní sociologie

Interakcionismus – zaměřil pozornost na každodenní život obyčejných lidí

Fenomenologie – důraz na interpretaci světa, sociální reality, jevovost světa

Paradigma interpretativní sociologie zejména v podobě symbolického interakcionismu

Sociální skutečnost je pro zúčastněné skutečná díky tomu, že jí jako skutečnou vnímají. Lidský svět je takový, jak mu lidé rozumějí a jak si ho konstruují. Sociální realita není člověku jednoduše dána, je předmětem neustálé interpretace při hledání jejího významu a smyslu.

Je konstruována sociálně v interakci s jinými aktéry. Poznávání sociální reality tak není jen poznávání sociální reality samé, ale je dáno i principy prosazujícími se při sociálním konstruování.

Peter Berger a Thomas Luckmann: „Sociální konstrukce reality“

Při našem konstruování si sociální reality se propojuje:

intrasubjektivita – vnitřní subjektivní řád zahrnující sebepojetí

intersubjektivita - subjektivní svět konfrontovaný interakcí

Klíčovým momentem subjektivní reality jedince je jeho:

1. osobní identita - prožívání a uvědomování si sebe sama, své jedinečnosti i odlišnosti od ostatních. Je výsledkem procesu individualizace, v němž se jedinec stává sebou samým a uvědomuje si své vlastní možnosti a schopnosti. Součástí osobní identity je i sebehodnocení

2. sociální identita – vychází z potřeby identifikovat se s někým, je výrazem vřazení jedince do struktur určitých sociálních seskupení a je významnou částí sebepojetí jedince. Její důležitost je dána jednak manipulovatelností ze strany sociálních struktur a proměnami sociální identity v moderní společnosti: od univerzální lidské identity osvícenského racionalismu k partikulární národní identitě, k deesencializaci identity a k pluralizaci identit.

Se složitostí sociálních struktur se obtížně formuje naše sociální identita, identity nejsou dnes lehce objektivně a subjektivně rozpoznatelné, jako tomu bylo v tradiční společnosti s jednoduchou dělbou práce, kdy každý jedinec byl z velké míry tím, za koho byl považován.

Základní myšlenkové schéma interpretativní sociologie:

Jak je možné, že lidé tak často mění své chování, i když se sociální situace podstatně nezměnila ?

Je to dáno tím, že změnili svoji definici sociální situace.

Jádro sociální reality tvoří aktivní lidský subjekt snažící se o nalezení významu a smyslu sociální situace.

Sociální situace – časoprostorově a sociokulturně určený rámec jednání

William Thomas vymezil, co to je definice sociální situace:

Je to způsob, jak vidí a definuje si jednající osoba sociální realitu kolem sebe

Lidé jednají podle toho jak si situaci definují, ne jaká skutečně je

Člověk nereaguje na sociální svět přímo, ale podle toho, jak si ho vyloží, jaké významy dává:

- Svému jednání
- Jednání druhých aktérů
- Ostatnímu světu kolem sebe

Rozhodující jsou akterem přijímané významové kontexty

Tři základní teze symbolického interakcionismu:

1. Lidé jednají na základě významů, které přiřazují všem soc. faktům
2. Tyto významy nejsou vlastností samotných sociálních faktů, ale produktem zejména sociální interakce
3. Přiřazované významy nejsou stabilní, mohou se neustále redefinovat

Sociální realita je mnohovýznamová. Náš svět kolem nás je závislý na našem přístupu k němu

Každý si vytváří svůj svět sám přisuzováním významů všemu kolem sebe a má ho přesně takový, jaký si ho dokázal v interakci s jinými vytvořit (přístup ke studiu)

William Thomas formuloval v této souvislosti tzv. **Thomasův teorém** jako podstatný mechanismus lidského chování:

Jestliže lidé definují situace jako reálné, pak jsou reálné ve svých důsledcích

R.K. Merton mluví o **sebenaplňujícím se proroctví- prognóze**

Lidé jednají podle toho, jak si svět vyloží a svým jednáním dávají svému vidění světa punc reálnosti

Teorie sociální směny – jako 4. paradigma?

Navazuje na:

- Behaviorismus – analyzoval vnější chování
- Klasickou ekonomickou teorii (utilitarismus, kalkul)

homo oeconomicus, ekonomický kalkul: výdaje x zisky, maximalizovat zisk (minimax), ekon. povaha člověka

- Klasickou kulturní a sociální antropologii:

Marcel Mauss – směna ustavuje lidskou kulturu, Esej o daru (1925)– dar plní symbolickou funkci

Bronislaw Malinowski – sociální směna základem soc. soudržnosti, má primárně ne ekonomický ale sociální charakter

Pierre Bourdieu – sbíral alžírská přísloví o daru, dar hraje roli ve směně, je neštěstím

Představitelé:

Georg Simmel: v interakcích mezi lidmi existuje vždy určitá reciprocita (ekvivalence) a lze tedy na ně pohlížet jako na směnu, i když ne vždy člověk obdrží tolik, kolik vložil

60. léta XX. st. hlavní rozvoj této teorie:

George Homans – teorie postavena na 2 předpokladech:

- V lidském chování dominuje racionální prvek, každé chování lze zpětně rekonstruovat dle ekonomické kalkulace
- Sociální interakce je trvalou směnou odměn a trestů

Peter Blau – zrealizoval poukazem na 4 momenty:

- lidé obvykle nesměřují k dosažení jediného cíle při vyloučení všech ostatních,
- lidé nejsou konzistentní ve svých preferencích,
- nikdy nemají úplné informace o alternativách,
- nejsou nikdy zcela prosti sociálních závazků

Blau a další autoři – uplatnili tuto teorii např. na fungování moci, demokracie, obecně politiky, ale i na volbu partnera, altruismus, teorii institucí apod.

Výhrady: absolutizuje tržní situaci na celou oblast soc. života a všechny interakce.

Není ale vždy splněna řada předpokladů:

1. lidé si jsou nerovni (biol., psych., soc.)
2. nejsou nezávislí
3. nejsou racionální stroje
4. trh není ve všech oblastech života všemocný

TEORIE SOCIÁLNÍCH SÍTÍ

Studuje, jak si lidé vytvářejí sociální kontakty a sociální vztahy v sociální interakci a jak nabývají podoby sociálních sítí. Snaží se formalizovat vztahy lidí v závislosti na takových charakteristikách prostředí, jako jsou: prostorové rozložení, hustota a sociální distance aktérů. Studuje podobu a formy sociálních kontaktů a vztahů, např. různou intenzitu kontaktů, jejich trvalost, morfologické charakteristiky soc. vazeb a kontaktů z hlediska jejich podmíněnosti

KULTURNÍ, SOCIÁLNÍ A SYMBOLICKÝ KAPITÁL

rozpracoval fr. sociolog Pierre Bourdieu

KULTURNÍ kapitál: Od 70. let m.s. je klíčovým pojmem pro analýzy procesu enkulturace, vzdělávání a zprostředkování kulturního dědictví

Kulturním kapitálem Bourdieu rozumí *objem znalostí, idejí, sociálních regulativů, vzorů chování, životního stylu, který tvoří pro jedince nebo skupinu předpoklad k dosažení a udržení určitého sociálního statusu a současně je legitimací tohoto statusu.*

Kulturní kapitál slouží k zajištění sociální a kult. reprodukce jednotlivce v sociální hierarchii a vzestupu. Jeho komponenty (např. schopnost verbální komunikace nebo percepce umění) získávané převážně v rodinné výchově podmiňují úroveň dosažitelného vzdělání

Je tak nástrojem vzdelanostní selekce, skrytě reprodukuje sociální nerovnost, blokuje vzestupnou sociální mobilitu příslušníků nižších sociálních vrstev. Je výrazem kulturního dědictví sociokulturního prostředí.

Kulturní deprivace - soc. okolí neposkytuje dětem potřebné motivační a jazykové stimuly, znalosti a zkušenosti

SOCIÁLNÍ kapitál

Dovednost vytvářet složitá přediva sociálních sítí s využitím dosažených sociálních pozic k

získání vyšších výhodnějších pozic

Souvisí zejména se sociální inteligencí a s již zastávanými sociálními pozicemi

Sociální kapitál tak představuje bohatství styků a známostí, které mohou být užitečné, a s nimiž někdo je schopen získat a sehnat vše o co usiluje

SYMBOLICKÝ kapitál

spočívá v ocenění jedince, v jeho prestiži, která může vyplývat z jiných forem kapitálu a nebo je dána prostě jeho veřejnou známostí nebo charismatem